

Melita Forstnerič Hajnšek V VICAH TRANZICIJE

V Londonu živeča Tena Štivičić, ki je ena najbolj mednarodno prepoznavnih in priznanih mladih hrvaških dramatičark, je *Kresnice* napisala po ekskluzivnem naročilu zagrebškega gledališča ZKM. Praizvedba je bila 12. oktobra 2007 v režiji Janusza Kice. Tudi njen dramski prvenec *Nemreš pobječ od nedelje* so uprizorili leta 1999 v ZKM, v sezoni 2002/03 pa nato v MGL pod naslovom *Spet ta nedelja* v režiji Mihe Goloba. Njeno dramo *Fragile!* so v Slovenskem mladinskem gledališču praizvedli v režiji Matjaža Pograjca leta 2005, *Tri zime* v režiji Barbare Hieng Samobor pa v MGL leta 2016. Nesporno sodi med najbolj uprizarjane sodobne hrvaške avtorice na slovenskih odrih.

Prizorišče drame *Kresnice* je letališče. Izbrala si ga je kot nekakšne vice, idealni medprostor med tukaj in tam, med zdaj in prej, med svobodo prehajanja in totalno ujetostjo, odvisnostjo. Protagonisti so potniki, pa tudi osebe – od stevardes (ki z imenoma Anja in Lena nastopata tudi v drami *Dvije/Dve*) do varnostnika in natakarja, čistilk. Imamo zakonca, zdravljenega alkoholika v srednjih letih, ki naj bi šla na Barbados, hrvaško (to je večkrat poudarjeno) pisateljico, avtoričin alter ego, ostarelega novinarja, vojnega dopisnika, mlado rusko oboistko, ki odhaja v ZDA za boljšim življenjem, hipohondra, gospoda, ki odhaja na obisk k sinu na Florido ... Vsi ujeti v negotovosti, čakajoči na konec meteža, ki jim meša štrene.

Letališče je najbolj tipični globalni topos, kraj nenehnega kroženja in prehajanja, tranzicije. Vse je v njem – svoboda in represija, medkulturna razmerja, trk svetov, vsi mogoči odnosi, vsa slojevitost sodobne družbe je razgaljena v številnih situacijah in človeških legah. Tak je priljubljeni biotop Tene Štivičić v vseh njenih delih. Letališče je paradigmatični prostor sedanosti, hitrega življenja, stalnih prihodov in odhodov, sestankov in razhajanj, načetega ravnovesja s samimi seboj in okoljem. Je metafora minljivosti.

Ujetost v letališkem terminalu zaradi vremenskih nevspečnosti (snega, seveda, na pohodu so globalne klimatske spremembe) je najboljši možni preizkus človeške potrpežljivosti, vzdržljivosti, psihofizične kondicije. Niso krivi

teroristi, kar bi bilo običajneje, čeprav je v drami najti tudi pasuse, namenjene antiarabskim stališčem Zahoda. V vseh svojih delih in tudi v tem spretno preigrava številne pereče teme sodobnosti. Avtorica tokrat ni šla globlje v psihološko slojevitost likov in odnosov tako kot denimo v *Fragile!* ali *Treh zimah*. Izpostavila je nosilce in nosilke tipičnih značilnosti današnjosti in skoznje sestavila nekakšno širšo, globalno sliko sveta.

Zračna luka simbolizira svobodo gibanja, hkrati pa je strogo kontrolirani kraj. Je pretočno, dinamično, a tudi rigidno, nadzorovano okolje, priročna metafora za tranzicijske čase in negotovost v njem. *Kresnice* tematizirajo prostor in čas prehoda, v katerem se protagonisti znajdejo in zataknejo v skupnem prostoru in času. V fazi negotovega čakanja drug z drugim vstopajo v razmerja, vplivajo na usode drug drugega, nekateri obujajo stara razmerja. Začasnost situacije in večinska anonimnost likov, ki vstopajo v take ali drugačne površne, bežne odnose, vzpostavlja drugačno medčloveško komunikacijo. Neznanci se vpletajo v tuja življenja nehote ali hote in vplivajo nanja.

Ujeti so na letališču med dvema létoma, nekje na drugem koncu sveta neprespani, v drugem časovnem pasu, z negativnim bioritmom in sfiženimi načrti. Prisiljeni so na čakanje, nervozni, utrujeni, drug drugemu napoti, morda si za vedno posežejo v usodo. Ko sedite zlovoljni, z dolgočaseni na plastičnem stolu nekje in nimate kam, nimate s kom, nimate izbire, ste prepuščeni na milost in nemilost samemu sebi in svojemu razmišljanju. Kar je lahko strašljivo in vir neznanskega nelagodja. A to je seveda le začasna motnja. Ali pa morda ne? Včasih ključne odločitve sprejmete nenačrtovano, kasneje pa se vam zdi, da le zato, da bi prelisčili, ubijali čas.

Na letališkem terminalu se protagonisti srečujejo, izgublajo, razhajajo, da bi na koncu sredi vseh prepovedi, preprek in po njih izginili v »noči časa«, kot prave kresnice ali meteoriti. Prizori so energično dialogizirani. Grenkoba, otožnost, tragika so vseprisotne. Ko vsi potniki odpotujejo kamor koli že, tudi v smrt («pomoč pri samomoru plus Švica», si zapiše v opomnik ena od protagonistk, letališka uslužbenka), za njimi ostanejo le še smeti in delo za letališke čistilke, ki stopajo zadnje na sceno.

Kaj se torej zgodi, ko se sredi tega prehitrega in prehisteričnega časa nepredvideno zaustavimo na mestu? Kaj pomeni taka prisilna zaustavitev? Najprej seveda soočenje s samim seboj. Avtorica izpostavlja zasičenost, utrujenost, naveličanost protagonistov, slo po boljšem življenju. Nič novega, pa vendar vedno znova vznemirljiv material za dramo.

Seveda ne more niti brez cinizma in hard core pasusov, denimo v dialogu s pisateljico, ki je »vodila tečaj kreativnega pisanja v Iranu«, in ostarelim ksenofobnim Oliverjem, ki o multikulturalizmu razmišlja takole: »... ja, to mešanje. Ta multi-kulti. Zakaj se pa živali držijo svoje vrste. A ste že kdaj videli, da bi se mačke mešale s psi, ali pa ... tigri s ... pandami ...«

Pisateljica sama svojo dramo označuje kot zgodbo o ujetnikih v prostorskem in časovnem vakuumu. Čeprav njihove zgodbe niso zelo dramatične, ampak v bistvu vsakdanje, vendarle v posameznih usodah in stikanju preteklosti s sedanostjo prihaja do vznemirljivih zasukov, osebnih dram celo. Hkrati pa čakajoči godotovski

Lena Hribar

hlepijo za neznanim, neuresničljivim. Kot v največji uspešnici Tene Štivičić *3 zime* so tudi *Kresnice* strukturirane v štirinajst prizorov v tradicionalni dramski formi.

Dubravka Ugrešič, rojakinja Štivičićeve, ki prav tako živi zunaj Hrvaške že leta, v svoji knjigi *Karaoke kultura* govori o knjigarnah na letališčih kot tipičnem vzorcu današnje banalizacije kulture nekritičnih potrošnikov. In poplitvenega enačenja vsega z vsem, sle po gedžetih in mediokritetnem egalitarizmu. Letališke knjigarne vam na isti polici ponujajo Shakespeara in *Petdeset odtenkov sive*, nobene strokovne arbitraže ni. Vse je vsemu enako. To je letališče. Zato Ugrešičeva hlepi po majhnih otočkih elitizma. Ena od stewardes v *Kresnicah* pravi: »Včasih se je vedelo, kako se je treba obnašati na avionu. Včasih je gospoda potovala z avioni. Zdaj pa gospoda dela, z avioni pa letajo primitivci.« Kologica ji očita snobizem, a potreba po otočkih elitizma je občutna. In ni le znamenje snobizma.

Drama Tene Štivičić *Fragile!*, ki so jo leta 2005 odmevno uprizorili v Slovenskem mladinskem gledališču v režiji Matjaža Pograjca, je leta 2006 na Borštnikovem srečanju prejela nagrado za najboljšo uprizoritev v celoti. V *Kresnicah* dramski liki niso tako kompleksni in polnokrvni kot v *Fragile!*, bolj tipizirani so, ploskovitejši. Tudi struktura teksta je bolj linearna in preprosteje fragmentirana. Zanimivo pa, da se tudi zadnji prizori v drami *Fragile!* dogajajo na letališču, tudi naslov je v nekakšni zvezi s prtljago na letališču. Torej je ta prostor – kot konkretnost ali metafora – avtorici v vsakem pogledu intriganten.

Zanimivo, da se avtorica s *Kresnicami* približuje srbski kolegici Biljani Srbljanović in njeni drami s podobnim naslovom – *Skakavci/Kobilice*. Zlasti v tonaliteti sta si blizu, v valovanju med melodramatskostjo in resnobnostjo, po ironiji in duhovitih, skoraj avtobiografskih pasusih, po čehovljanskem razmerju med komičnim in tragičnim.

Moje prvo srečanje s Teno Štivičić na njenem domačem terenu je bilo v zagrebškem ZKM leta 2013 na turneji Evropske gledališke konvencije – ETC po šestih državah, na čelu z Dubravko Vrgoč, predsednico te organizacije in tedaj umetniško direktorico ZKM, danes pa zagrebškega HNK. V ZKM si je ekspedicija kritikov, dramaturgov, dramatikov, teatrologov iz vse Evrope, ki smo popotovali med Nemčijo, Švico, Italijo, Slovaško, Slovenijo in Hrvaško, ogledala predstavo – dramski omnibus *Evropa* v režiji Janusza Kice.

Projekt štirih gledališč (zagrebški ZKM, Teatr Polski Bydgoszcz, Birmingham Repertoary Theatre in Staatsschauspiel Dresden) je bil zasnovan v štirih jezikih. Skozi niz stereotipov je preizpraševal evropsko identiteto danes in razmišljal o Evropi kot kontinentu, polnem nasprotij in nepremostljivih razlik. Vsak od jezikov je imel svojega interpreta in vsak od tekstov svojega avtorja. Nemški del je prispeval Lutz Hübner, hrvaškega Tena Štivičić, poljskega Małgorzata Sikorska - Miszczuk in angleškega Steve Waters. Evropa kot multikulturni kaos z vsemi neznosnimi stereotipi je bila izhodišče predstave.

Najbolj opažen in hvaljen med kritiki je bil prispevek Tene Štivičić. Najbolj grotesken je bil v delu, kjer hrvaški performer-umetnik Krešimir Mikić predstavlja svoj nacionalni projekt, ki kandidira za evropska sredstva v komisiji,

sestavljani iz prizanesljivejšega angleškega birokrata in stroge nemške evroburokratke. Projekcija o Hrvatih, prispelih do Jadrana, kjer da so obračunali z Avari, ima napako v mitu, ki ga prodaja Hrvat Evropi – namreč o miroljubnem, povsem antimilitarističnem narodu. Luknjast je kot švicarski sir. Prepriča naivnega Angleža, nikakor pa ne zadrte Nemke.

Predstava je bila rezultat mednarodnega projekta *Štiri mesta, štiri zgodbe*, v kateri so štirje evropski dramatik napisali tekst na temelju delavnic v vsaki od držav in razprav na družbenih omrežjih twitter in facebook, kjer je široka mednarodna publika leto pred nastankom drame lahko odgovarjala na vprašanja o Evropi.

Oznake, s katerimi tisti, ki radi predalčkajo, najraje označujejo Teno Štivičić, so: »krležijansko-bergmanovsko-almodovarska atmosfera z elementi Zagorke«. Njen teater je urban, zelo oseben, televizičen. In življenje v Londonu ji zelo koristi v kreativnem in produkcijskem smislu. Absolutno gre za nadarjeno, profilirano avtorico, ki popolnoma obvlada metje, dramsko strukturo, dialoge in ima jasno profiliran avtorski rokopolis.